

77-58449D

İzmir Suikastı: Son hesaplaşma

İzmir Suikastı'nın perde arkasında, Mustafa Kemal ile İttihatçı kadro arasındaki son hesaplaşma yatar. Şeyh Said Ayaklanması ve ardından gelen İzmir Suikastı, birbirlerini izleyen olaylardır. İnkılapların yolu, bu olayların ardından açılmıştır.

ORHAN KOLOĞLU

17 Haziran 1926 günü 'Giritli Motorcu Şevki', İzmir Valisi Kazım (Dirik) Bey'e başvurdu. Anlattıklarına göre, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Ke-

mal'i, İzmir'i ziyareti sırasında öldürmeyi tasarlayan bir grup, olaydan sonra motorla Yunan adalarına kaçırılmaları için kendisiyle temasa geçmişti.

Böyle bir ihbarın valiliği telaşa düşürmesi kaçınılmazdı. Zira

Orta ve Güney Anadolu'da geziye çıkıp halkla temaslarda bulunan Gazi, 14 Haziran'da Bursa'dan Balıkesir yoluyla İzmir'e geçmeye hazırlanıyordu. Vilayete bu yönde haber verilmiş ve gerekli hazırlıkların yapılması is-

tenmişti.

İhbar üzerine Vali Kazım Bey, derhal Balıkesir'de bulunan Cumhurbaşkanı'na, "Şahsı devletlerine karşı tertip edildiği anlaşılan mel'unane bir suikast teşebbüsü ortaya çıkarılmış olduğundan lütfen hareketlerinin te-hiri" ricasında bulunan bir mesaj yolladı.

Bu isteğe uyarak Gazi programını değiştirdi. Bu arada hükümet olaydan haberdar edildi. Doğal olarak, olay ilk anda tamamen gizli tutuldu.

GAZİ İZMİR'DE

İki günlük ertelemeden sonra 16 Haziran'da Gazi İzmir'e geldi. Karşılama törenleri coşkulu

oldu. Bu arada İstiklal Mahkemesi işi üstlenmişti. Ankara, İstanbul ve İzmir'de toplam 49 kişi tutuklandı. Aralarında milletvekilleri ve paşaların da bulunması nedeniyle, olayın kamuoyundan saklanması artık mümkün değildi. 18 Haziran'da yayımlanan bir resmi tebliğle olay halka şöyle duyuruldu:

"İzmir'de mel'un bir suikast keşfedilerek, bütün tertipçileri suç delilleriyle tutuklanmıştır. Reisicumhur hazretlerinin seyahatleri esnasında İzmir'de tatbik olunmak üzere bir suikast düzenlendiği keşfedilerek, düzenleyenler silahları ve bombaları ve hazırlıklarıyla Cumhurbaşkanı hazretlerinin İzmir'e varışından bir gün evvel gelmişlerdir. Tutuklular suikast girişimlerini itiraf etmişlerdir. Mesele İstiklal Mahkemesi'ne aktarılmış ve mahkeme heyeti davayı yerinde izleyip yargılamak üzere İzmir'e hareket etmiştir."

TUTUKLAMALAR BAŞLIYOR

Giritli Şevki'nin ihbarı üzerine ilk önce eski Lazistan milletvekili Ziya Hurşid, Kemeraltı'ndaki Gaffarzade Otelinde gece yarısı baskın yapan polisler tarafından tutuklandı. Diğer bir otele de suç ortakları Laz İsmail ve Çopur Hilmi ele geçirildi.

Gerçekten de yanlarında, eylemde kullanacakları silah ve bombalar bulundu. Duruşmalar sırasında da böyle bir eyleme hazırlanmış olduklarını açıkça itiraf etmeleri, resmi makamların başlangıçtan itibaren aşırı bir titizlik içinde olmasını haklı çıkartacak bir durumun varlığını kanıtlıyordu.

PERDE ARKASINDA KİMLER VAR?

Sıradan üç kişinin devletin en üst makamındaki bir kişiyi yok etmesinden yarar sağlama-ları düşünülemezdi. Üstelik suikastın ardından ülkeden kaç-

Gazi: 'Hedef olmam ihtimali var'

Feridun Kandemir, Atatürk'e İzmir Suikastından Ayrı 11 Suikast' isimli kitapçığında, o dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası Konya Milletvekili olan Refik Koraltan ile yaptığı bir söyleşiyi aktarır. Bu söyleşiden öğrendiğimize göre, daha Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası açıkken, Atatürk'e bir suikast yapılacağı söylentileri Ankara'da dolaşmış. Hatta Koraltan bunu liderlerine aktarır, o da muhalefetin önde gelen isimlerinden Rauf Orbay'a şu sözlerle konuyu açmış olduğunu anlatır:

"Rauf Bey geçenlerde bana geldi. Görüşürken dedim ki: Seninle şöyle biraz hasbihal edelim. Havayı beğenmiyorum. Şahsen bir garaz ve kine hedef olmam ihtimali olduğunu görüyorum." Rauf Bey'in "Benden böyle bir şey bekler misiniz?" yanıtını Gazi Mustafa Kemal, "Hayır ama muhitinizde bulunan öyleleri var ki..." sözleriyle karşılar. Koraltan, İzmir suikastı olayından 8-10 ay önce Ziya Hurşit'i Ankara'da gördüğü ve bir melanet yapacağı endişesiyle İçişleri Bakanı gibi, Hurşit'in ağabeyi Ordu Milletvekili Faik Bey'i de uyardığını, bu yüzden suikastçıların, Ankara'dan vazgeçip eylemi İzmir'de kararlaştırdıklarını belirtmiştir.

İzmir Suikastı duruşmaları sırasında çekilmiş bir fotoğraf: Birinci sırada, sağdan ikinci Cavid Bey, üçüncü Sabit Bey; ikinci sırada soldan sağa doğru, Refet (Bele) Paşa, Kazım (Karabekir) ve polisin yanında Ali Fuat (Cebesoy) Paşa.

İttihatçı lider Kara Kemal, 'Kara Çete'nin başı

Kara Kemal (fotoğrafta), İttihat ve Terakki'yi tekrar canlandırmanın mimarı olarak İstiklal Mahkemesi'nin odağa yerleştirdiği kişidir. 1868'de doğdu. 1907'de posta memuru olarak görev yaptığı İstanbul'da İttihat ve Terakki'nin şubasını kurdu.

1908'de Cemiyet'in İstanbul

müfettişliğine getirildi. Genel

Merkez yönetiminde görev aldı.

Ticaret yaşamını Türkleştirme

çabasında bir dizi şirket kurarak

rol oynadı. Kimi esnaf

örgütlerinin, İtibarı Milli

bankasının kurulmasına katkıda

bulundu. Birinci Dünya

Savaşı'nda İstanbul'un işesiyle

görevliydi. 1917'de İaşe Nazırı

oldu. Örgütçülüğü nedeniyle

Mondros Ateşkesi ve İttihat ve

Terakki'nin kapatılmasından sonra ilk

direniş gruplarından Karakol Cemiyeti'nin

kurulmasına öncülük etti. Bu arada mali gücü

kontrol ettiği gibi, Enver Paşa ile temasta olarak

İttihatçılığı tekrar ön plana çıkartmanın çabasına

girişti. Hatta Ankara'daki Milli Mücadele'nin kendi

denetiminde olduğu izlenimini yaratmaya çalıştı. Bu

yüzden Mustafa Kemal tarafından dışlandı gibi,

İngilizler tarafından da Malta'ya sürüldü. Ocak

1923'te Mustafa Kemal ile görüşmesinde, onun

İttihatçılığı, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti içinde eritme öneresine yanaşmadı.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programını

hazırladı; İttihatçıların bu partiye girmesinde rol

oynadı ve partiye birçok muhalif paşanın da

katılmasını sağlayarak devrimleri frenleyecek bir

örgütlenmeye yöneldi. Bu amaçla, kontrol ettiği

mali gücü de kullanıyordu. İzmir suikastı girişimi

nedeniyle gıyaben idama mahkum edildi. 27

Temmuz 1926'da İstanbul'da saklandığı evin etrafı

sarılmış intihar etti.

mayı planlıyorlardı. Dolayısıyla bundan yararlanacak olan, işi düzenlettirmiş ülke içindeki bir grubun araştırılması, mantığın gereği idi.

Bu noktada, ülkede Kemalist devrimlerin en yoğun aşamasında bulunulduğu ve yenilerinin planlandığı bir dönemden geçildiği unutulmamalıydı.

Dolayısıyla 'yakın bir geçmişin hesaplaşması' düşüncesinin belirmesinden daha doğal bir şey olamazdı. Yine bu çerçevede, çok özel yetkilere sahip olduğu bilinen İstiklal Mahkemesi'nin olayı ele almasını da yadırgamak gerekir.

Anımsamak gerekir ki İstiklal Mahkemeleri, olağanüstü yetkilere sahip, doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi adına çalıştığı için hükümetin de üzerinde güç kullanabilen yargı organlarıydı.

Bu olanağı kullanarak mahkeme, anayasaya göre dokunulmazlıkları bulunan Meclis'teki muhalefet milletvekillerini de tutuklatmaktan çekinmedi.

KAZIM KARABEKİR OLAYI

49 tutuklu arasında, başta Kazım Karabekir Paşa olmak üzere, 15 milletvekilinin bulunması, mahkemenin nasıl bir anlayış içinde bulunduğunu kanıtlar. Hatta Kazım Karabekir'i serbest bıraktırmaya kalkıştığı için, dönemin başbakanı İsmet Paşa (İnönü) hakkında bile tutuklama kararı çıkartılmış, Cumhurbaşkanı'nın müdahale-

siyle iş bastırılmış ve Karabekir tekrar tutuklanmıştı.

Reisliğini Ali (Çetinkaya) Bey'in -sevmeyenlerinin verdiği lakapla Kel Ali'nin- yaptığı mahkemede, sanıklar dört gruba ayrılmıştı:

- Suikastın asıl düzenleyicileri
- Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyeleri
- Eski İttihatçılar
- Üçüncü derecede şüpheliler.

İDAMLAR VE 'KARA ÇETE'

İzmir'deki mahkemenin sonucunda, ilk gruba dahil olan 13 kişi, 13 Temmuz geceyarısı idam edildiler. Yakalanmamış olan eski vali Abdülkadir ile Kara Kemal'in gıyaplarında idamlarına karar verildi. Aralarında Adnan

(Adivar), Rauf (Orbay), eski Maliye Nazırı Cavid Bey, eski milletvekillerinden Kara Vasıf, Hüseyin Avni gibi kişilerin bulunduğu 10 sanık Ankara'da yapılacak 'Kara Çete' davasında yargılanmak üzere Ankara'ya sevk edildiler.

Terakkiperver Fırka'dan milletvekillerinin de yer aldığı büyük bir grup ise olayla ilgileri bulunmadığı için beraat ettirildi.

Davanın İzmir İstiklal Mahkemesi'nden Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmesinin kökeninde, savcının, suikast çetesinin dışında, hükümeti devirmeye yönelik bir 'Kara Çete'nin varlığını iddia etmesi yatar.

İzmir'deki duruşmalarda sürekli olarak, İttihatçıların eski Maliye Nazırı Cavid Bey'in evinde toplantılar yaptıkları, suikast konusunun orada gündeme geldiği ve buna Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası liderlerinin de katılmasına çalışıldığı iddiaları üzerinde durulmuştu.

Kara Kemal, Kara Vasıf, İsmail Canbulat gibi, önde gelen İttihatçıların yönlendirdiği toplantılar, iktidarı, suikast olayından çok daha fazla düşündürüyordu.

SAVAŞIN FATURASI İTTİHATÇILARA

'İttihatçılarla Hesaplaşma' denebilecek bu oluşumu değerlendirebilmek için, İttihat ve Terakki'nin iktidara geldiği 1908 yılına kadar uzanmak gerekiyor. İzmir'deki duruşma sırasında, Kazım Karabekir'in söylediği sözler olayın gerçek yüzünü yansıtır:

"Her inkılapta olduğu gibi, ilk zamanda birlikte çalışanlar, maksat hasıl olduktan sonra ortaya çıkan parazitler yüzünden bu birliği kaybederler."

Aslında bu sözlerin altında, farklı bir deyişle, şu gerçek yatar: 'Devrimler kendi çocuklarını da yerler'. Her kapsamlı sosyal hareket zaman içinde çatışan fikirler üretir. Bunların savunucuları temelde birlik olsalar da ayrıntılarda çatışmaya girerler ve devirdikleri güçler oranında kendi aralarında da çatışma çıkar.

Bu gerçek, İttihat ve Terakki için de geçerliydi. 1908'de ikinci Meşrutiyet'i gerçekleştiren Jön Türk kadroları sıra sıra bölünmüş ve 'düşman' gruplara ayrılmışlardı. Nitekim Mustafa Kemal de üyesi olduğu İttihat ve

Terakki'den daha 1910'larda uzaklaşmıştı. Gerçi iktidarda kalınlara karşı eylemci girişimlerde bulunmadı; ama karşıtlığını da saklamadı.

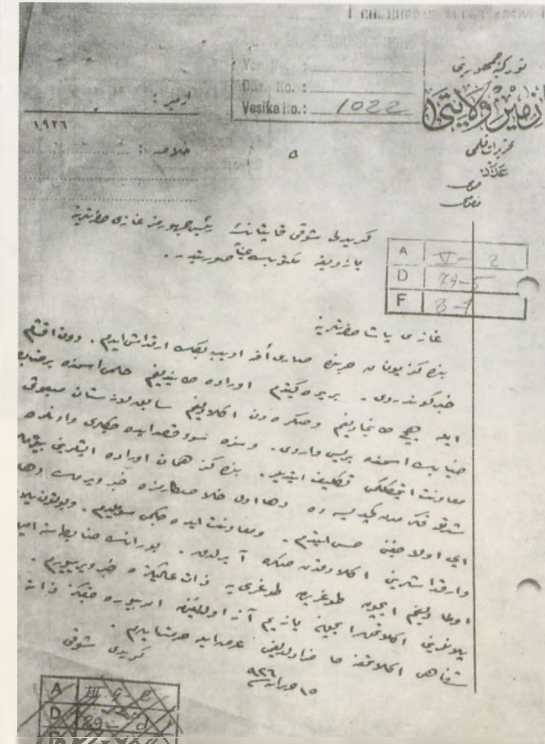
Birinci Dünya Savaşı yenilgisinin İttihat ve Terakki'ye yüklenmesi doğaldı. Türk toplumuna çok büyük bir dinamizm kazandırmış olan bu parti, bütün düşünürleri yanına çekmeyi başarmıştı. Ancak kitlelerin haklı tepkisi karşısında, Kurtuluş Savaşı başlarken, onları anmak bile, halkta tepkiler doğuruyordu.

Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren kadroların neredeyse tamamı İttihatçı kökenli ya da sempatanı olduğu halde, Sivas Kongresi başlarken delegelere, 'fırkacılık ve İttihatçılık yapmama' yemini ettirilmesi gerekmişti.

ENVER PAŞA'NIN POZİSYONU

Buna rağmen, Talat ve Cemal paşaların aksine, Enver Paşa Türkiye'deki bağlantıları sayesinde, özellikle Kara Kemal'in aracılığıyla, iç politikada rol oynamaya çalıştı. Hatta Sakarya

İstiklal Mahkemesi üyeleri: Soldan sağa doğru, Ali Çetinkaya, Kılıç Ali ve Reşit Galip (solda). Mahkemenin karşısına çıkan kimi sanıklar ise sol sayfada altta: Soldan sağa doğru, Ziya Hurşit, Hüseyin Cahit Yalçın ve Cavid Bey. En sağda, Maarif Nazırı Şükrü Bey mahkemeye götürülürken. Altta, suikastı haber veren Giritli Motorcu Şevki'nin itirafnamesi.

Terakkiperver Fırka, neyin devamı?

Daha Kurtuluş Savaşı sırasında Meclis'te ortaya çıkan fikir ayrılıkları, Mustafa Kemal'in liderliğini yaptığı 'Birinci Grup' (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu) ile 'İkinci Grup' ayrımına yol açmıştı. 'Birinci Grup' Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüştükten sonra 'İkinci Grup' da 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) adıyla örgütlendi. Bu girişimin başında, Kurtuluş Savaşı'na büyük katkıları bulunan Rauf (Orbay), Adnan (Adivar), Refet (Bele), Ali Fuat (Cebesoy), İsmail Canbulat, Kazım Karabekir gibi isimler bulunuyordu. Partinin programında, Türkiye devletinin halk egemenliğine dayalı bir cumhuriyet olduğu belirtildikten sonra liberal ve demokratik bir çizgi izleyeceği belirtilmişti. Parti, diktatörlüğe karşı olduğunu, halkın dini duygularına saygılı bulunduğunu da vurguluyordu. Aslında partinin programını hazırlayan, İttihat ve Terakki'yi canlandırmak isteyen ancak bu adı kullanamayacağını bilen Kara Kemal olmuştu. 'Muhafif paşalar'ı da kadroya sokarak gücünü artırmak peşindeydi.

Partinin kurucuları genellikle bazı devrimleri 'aşırı' bulan ya da bunların uzun süre içinde ve demokratik bir ortamda yapılmasından yana olan kişilerdi. Bu niteliğiyle, parti örgütünün 'devrimlere toptan karşıt olanları' bir araya getirmesi doğaldı. Ankara'ya karşı tepki gösteren İstanbul basınının da desteğiyle siyasi yaşamın gerginleştiği bir ortamda, Şubat 1925'te Şeyh Said Ayaklanması başlayınca göreve getirilen İstiklal Mahkemeleri, TCF'nin bazı yerel örgütlerinin buna destek veren tutumları nedeniyle kapatılmalarına karar verdi. Bazı üyelerin de ayaklanmaya katkı suçuyla mahkum edilmesi kesinleşince, Takrir-i Sükun Kanunu uyarınca parti, 3 Haziran 1925'te kapatıldı.

Hüseyin Cahit Yalçın ve Velid Ebuzyiya, mahkeme günlerinde (sağ üstte). İzmir Suikastı davası sanıklarından birinin idam kararının infazı (altta).

Savaşı öncesi Enver Paşa, Batum'a kadar gelip, başarısızlık halinde Ankara'da Mustafa Kemal'in yerini almayı tasarlamıştı.

Zaferi kazanmasına, bütün İslam dünyasının Gazi'si sıfatına layık görülmesine rağmen Mustafa Kemal, kendisine karşı etkili bir düşmanlığın ancak İttihatçılarıdan gelebileceğini asla unutmuyordu.

DAVALARIN SONUÇLARI

Böylece ihtilal kanunları işledi. Anayasayı değiştirme suçlamasıyla eski Maliye Nazırı Cavid, İttihat ve Terakki liderlerinden Doktor Nazım, iki Ardahan milletvekili Hilmi ve Nail Beyler idam edildiler. Kısa bir süre son-

ra da yurtdışına kaçmaya çalışırken yakalanan eski Ankara valisi Abdülkadir sehpaya gönderildi.

Böylece İzmir ve Ankara davalarının sonucunda, 18 kişi idam edilmiş oldu. Ayrıca Ankara'da 5 kişi, 10'ar yıl kalebentliğe mahkum edilirken, 37 sanık da beraat ettirildi.

Her iki davada verilen kimi mahkumiyetlerin haklılığı ya da haksızlığı, o zamandan beri tartışılanları vardır.

Rauf Orbay suçsuzluğunda hep ısrar etmiş, suikast haberini bildiği halde uyarmadığı iddiasını reddetmiştir. O kadar ki Cumhuriyet'in 10'uncu yılında çıkarılan aftan yararlanmaya bile yanaşmamıştır.

Başta Karabekir olmak üzere, İzmir'de beraat eden paşalar, tekrar orduya dönmediler ve 5 Ocak 1927'de emekliye sevk edildiler. Tabii, siyasete girmelerine de izin verilmedi. Ancak İsmet İnönü cumhurbaşkanı olduğunda ve 1939 seçimlerinde kadrolarını yenilediğinde, Karabekir ve Orbay gibi o dönemin dışlananlarını milletvekili seçti.

Suçsuzluğu üzerinde en çok durulan, Cavid Bey olmuştur. Toplantıların evinde yapılmasından ve suikast konusunun orada gündeme getirilmiş olması iddiasından dolayı suçlu sayılmıştır. Davada beraat eden en yakın arkadaşı Hüseyin Cahit (Yalçın) ise daima onun suçsuzluğunu savunmuştur. ■

